

ג. בחזו"א או"ח קנג, א ונראה רחומת חממה הישנה רחוקה מחומת טבריה ג' אלפים, רק בזמן ר' ירמיה נתוספו בתים בחממה לצד טבר' ואז היה בין חממה ובין חומת טבר' מיל, והיינו דאתנח ב' סימנא מיל¹, וכן ר"ח ב"א אמר בירו' כגון הדא חממא בזמנו, ואז היתה סמוכה לטבריה וראוי לקרות בט"ו מחמת שהיא סמוכה לטבריה, אלא היא עצמה מוקפת חומה ואינה צריכה להסתמך על סמיכתה לטבריה. ואמנם טבריה רחוקה מחומת חממה יותר ממיל, ואע"ג דאמרו בירו' פ"ה דעירובין ה"ז בראשונה היו בני טבריא מהלכין את כל חממה ובני חממה אינן מגיעין אלא עד הכיפה ועכשיו כו', זאת היתה בימי התנאים, שהרי זו שנויה בתוספתא, אבל בימי חזקי' ור"י נחרבו מקצת בתים שביניהם, והיתה הפסקה קמ"א אמה בין טבר' הישנה לבתים הנוספים, וכן היתה הפסקה בבתים הנוספים של חממה לסוף אלף אמה, והלכך היתה חממה רחוקה מחומת טבר' מיל, וטבריה רחוקה מחומת חממה ג' אלפים, ובימי תנאים הראשונים לא היתה הפסקה בין בתים הנוספים לטבריה הישנה, ורק היתה ההפסקה בסוף אלף ורחב חממה שמונה מאות אמה, והיתה חממה מובלעת בתחום טבר', ותחום חממה כלתה בהתחלת טבר' הישנה, ובימי אמוראים הראשונים נפסקה טבריה מן הבתים הנוספים.

¹אוצר החכמה

ולכאורה יל"ע בדברי החזו"א, דלעיל בשמעתין מקשה הגמ' בפשיטות והא רבי בטבריה הוה, וטבריה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ואמרינן אלא רבי בר

חמיסר הוה וכי נטע בארביסר הוה, ומקשינן מדחזקיה קרא בטבריה ב"ד וט"ו ואמרינן דלחזקיה מספקא ולרבי פשיטא, ולכאורה לדברי החזו"א אמאי עבדינן פלוגתא בין רבי לחזקיה, נימא שבזמן רבי דהיינו זמן התנאים היתה טבריה סמוכה לחמת כדין, כדאיתא בתוספתא, הלכך קרא רבי בטבריה בט"ו, אבל אח"כ נחרבה ושוב לא הייתה סמוכה לחמת ולכן קרא חזקיה ב"ד וט"ו משום הספק בטבריה עצמה האם חומתה מחשיבתה למוקפת חומה או לא.

ד. ובס' שערי זיו לגאון ר' ישעיה זאב וינוגרד ח"א סי' ס"ד כ' לתרץ באופן אחר, דהנה הטעם שכך וכל הסמוך לו נידון ככרך כ' הרשב"א והריטב"א לעיל ג, ב שהוא משום שהקפת החומה מגנת על הכרך, וממילא בשעת מלחמה נסים מכל הכפרים והעיירות הסמוכות לחסות בצילו של הכרך, הלכך בטלים לגביו ונידונים עימו, אך טעם זה שייך בכל העיירות הסמוכות לכרכים, אבל טבריה כיוון שימה חומתה, א"כ אף בשעת מלחמה אינה צריכה לחומתה של חמתן דהא לעצמה מיגניא, וא"כ א"א לומר שתהיה כסמוכה לחמת ומשו"ה תקרא בט"ו, אלא כל ספקו של חזקיה היה האם מצד עצמה טבריה נידונית ככרך או לא².

ומדברין נפקא חידוש גדול לדינא, דלו יצויר עיר מוקפת חומה כדין, וסמוכה לה ונראית עימה עיר מוקפת חומה אך שחומתה נבנתה רק לאחר שנתיישרה, דאמרינן לעיל ג, ב אמר ר' יהושע בן לוי כרך שישב ולבסוף הוקף נדון ככפר, מ"ט דכתיב ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה שהוקף ולבסוף ישב ולא

1 ולכאורה יש ליישב בזה את קו' הטו"א והט"ז אמאי לא אמר ר' ירמיה שיעור מיל בסתם אלא נקט דוגמה כטבריה לחמתן, לומר שבזמנו שיעור המרחק ביניהם הוא מיל, ועי' בחזו"א או"ח קנג, ד היאך יישב קו' הטו"א והט"ז.

2 וכשיצאתי לחפשי מצאתי שכבר קדם לשערי זיו בכל דבריו בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג סי' תע"ח. ושם יישב את קו' הט"ז והטו"א באופ"א שהמרחק בין טבריה לחמת היה מיל וטבריה מחוץ למיל, ולכן לא קאמר סתם מיל, אלא לאשמועינן אגב אורחא שזהו המרחק בין טבריה לחמת, וממילא אין טבריה קוראת בט"ו מדין סמוכה לחמת שהרי היא רחוקה יותר ממיל מחמת, ויל"ע בדבריו מהירושלמי שהו"ד לעיל, ואכמ"ל.

רק שנידונית משום מה שהיה לה קודם לכן, ומאן לימא לן דבכה"ג ג"כ איתא לדין כרך וסמוך ונראה עמה יש לה, והבו דלא לוסף עליה³. ומבואר דס"ל להגאון האדר"ת שסמוך לדרך נובע משום החומה, והיינו כהרשב"א והריטב"א שטעם שהסמוך לדרך נטפל אליו הוא משום שהדרך מחסה לסמוכים לו בעת צרה, וא"כ אם אין חומה שוב אין הסמוך לדרך נתלה בדרך, ורק מה שהיה סמוך לדרך בשעה שעדיין היה לדרך חומה נטפל אליו, ושוב לא משתנה דינו כדילפינן מקרא שהדרך עצמו לא משתנה דינו גם כאשר נפלה חומתו⁴. אך לדינא הסיק האדר"ת¹²³⁴⁵⁶⁷ שיקראו בכה"ג ב"ד וט"ו והעיקר ב"ד⁵.

אמנם לענ"ד אין לתלות ביאור זה בדברי הראשונים, דאם נימא שהסמוך לדרך נידון כדרך משום שנטפל לחומה, שכשם שמגינה על הדרך כך מגינה על כל הסמוך אליו, א"כ הסמוך לעיר פרוזה אינו טפל לעיר להחשב כמותה, והא הרשב"א והריטב"א לעיל ב, ב ה' דבשלמא מדינה ומדינה אתא לרבות, כריב"ל דרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עימו נידון כדרך, ומשפחה ומשפחה ילפינן ג, א דמבטלין עבודה מפני מקרא מגילה אך עיר ועיר למאי אתא. ותי' הרשב"א והריטב"א דאתא לומר שכשם שדרך וכל הסמוך לו נידון כדרך, כך הסמוך לעיר נידון כעיר, ונפק"מ שכפר הסמוך לעיר אינו מקדים ליום הכניסה, אלא קורא ב"ד כמו שקורין בעיר עצמה. והשתא ניחוי אנן אם הסמוך לדרך נידון כדרך לא

שישב ולבסוף הוקף, ובתוד"ה כרך ב' דקאי על קריאת המגילה, דבכה"ג אין החומה חשובה וקורין ב"ד ולא בט"ו כדין פרוזה. וא"כ בכה"ג אף שיש עיר סמוכה שהיא כרך גמור שהוקפה ואח"כ נתיישרה, מ"מ אכתי בעיר שהוקפה ואח"כ נתיישרה לא יהיו קורין בט"ו, דהא אין החומה בדרך שהוקף ולבסוף ישב מגינה אפי' בשעת מלחמה על הדרך שישב ולבסוף הוקף, שאע"ג שאין חומתו חומה לדיני כרך, מ"מ חומה ראויה היא להיות הגנה ומחסה בשעת מלחמה, וא"כ בכה"ג יקראו באותו כרך שישב ולבסוף הוקף ב"ד ולא בט"ו, נוכח"ג נמי יש לדון בעיר פרוזה הסמוכה לדרך אלא שמפסיק נהר ביניהם ואינם יכולים בני העיר להגיע לדרך בעת צרתם, האם יקראו בט"ו כדין סמוך או לא], ולא מצאתי מי מהפוסקים שחידש לומר כן. ובחת"ס (או"ח סי' קצ"ב) כ' להדיא שעיר מוקפת חומה שאין לה דין מוקף וסמוכה לעיר מוקפת כדין הרי היא כמו סמוכה לדרך וקורין בה בט"ו.

אמנם נמצא לשערי זיו חבר מחכמי ירושלים שאף הוא סבר כוותיה, דהגאון האדר"ת (נד' בקובץ וכתבתם תשס"ו ענייני פורים ב' עמ' י"ג) כ' שיש להסתפק בכה"ג שהחומה שהיתה מיהושע בן נון כבר נחרבה, בודאי י"ל דאע"פ שקיי"ל אע"פ שאין לעיר עכשיו חומה וה"ל קודם לכן, אבל מ"מ י"ל דאינו מועיל שיהיה בזה דין כרך והסמוך לו רק כשעכ"פ נבנה הסמוך והנראה בעור שהיה חומה להדרך, אבל כשהדרך עצמה אין לה עתה חומה כלל,

3 ולדברי האדר"ת יש ליישב קו' הצ"ח באופ"א, דמיירי שחרבה חומת חמת בימי חזקיה, ולכן לא קראו בטבריה בט"ו משום דין סמוך לדרך. נוכעין מש"כ הביה"ל תרפח, ב ד"ה בשם שו"ת משאת (בדפוס איכא ט"ס ונדפס דבר) משה דאם נחרב הדרך אין לכפרים הסמוכים לו דין סמוך, והוציא דין זה כדי ליישב קו' הצ"ח, ע"ש.

4 ונסתפקתי לדברי האדר"ת היאך יהיה הדין אם נפלה החומה שהיתה מימות יהושע בן נון ואח"כ נבנה הסמוך לדרך ושוב נבנתה לו חומה חדשה, שי"ל בכה"ג דהר דינא שהסמוכים לדרך נטפלים אליו, וא"כ יקראו בט"ו, וצ"ע.

5 אמנם שם מיירי בשכונות החדשות שנבנו מחוץ לחומות ירושלים, ואיכא עוד צירופים לומר שדינם כפרוזה לקרוא ב"ד, ע"ש.

ובריטב"א כ' שרבי בתחילת ימיו היה בטבריה ואח"כ בציפורי ואח"כ בבית שערים, ולכאורה לא מצינו כן בש"ס בהדיא. ומש"כ תוס' דהוי בשעת מעשה עם אנטונינוס שאז היה רבי בטבריה, דוחק, דמנא ליה לגמ' להקשות כן בפשיטות, ועוד דבריש המימרא אמרין רבי רחץ בקרונה של ציפורי, ובפנ"י הק' כן והניח בצ"ע.

ובדורות הראשונים (ח"ב עמ' 72) ב"י שמקומו של רבי היה באמת בציפורי, אך מקשה הגמ' בפשיטות והא רבי בטבריה הוה, דהרי כ' הרשב"א (שבת קד, ב ד"ה כתב) בשם רב האי גאון שהראשונים מפרשים כי טבריה וציפורי סמוכות זו לזו, והיה שער של זו מסוייד בסיד עד קצה העיר, וכן שער של זו מסוייד בסיד עד קצה העיר, ואם תכתב אות גדולה עד קצה זו כאשר יכתב על השערים אות גדולה כמות עד קצה זו לזו אע"פ שאין קרובות זו לזו הרי הרואה את זו ומהלך עד שרואה את זו יודע הוא כי תואמות הן ומכוונות זו לזו, והיינו דאמרין כתיבה היא אלא שהיא מחוסרת קריבה ודבר רחוק הוא זה. אבל מצאתי בירושלמי ענין יורה על פירוש זה, דגרסין התם ר' יעקב רבי יוסי בשם רבי אלעזר כתב אות אחת בטבריה ואחת בציפורי חייב, והא תניא אם אינן נהגין זה עם זה פטור, אמר ר' בא בר ממל תפתר בסיד דק. וא"כ כיוון שטבריה סמוכה לציפורי וציפורי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, תיפוק ליה שקוראים

משום שהוא טפל לכרך, אלא משום דחשיב כטפל לחומה שצריך לה בעת צרה, א"כ הסמוך לעיר אין מה שיבטלנו אל העיר, ואמאי כפר הסמוך לעיר נידון כהעיר. ואין לומר שבאמת איצטרך עיר ועיר למילף מינה שהסמוך לעיר נידון כהעיר משום דקרוב לה וענייניו משותפים עם העיר, ומסמוך לכרך לא מצינו למילף כי סמוך לכרך הוא טפל לחומה ולא לעצם הכרך, דא"כ נפל לבירא דין סמוך לכרך משום החומה, דתיפוק ליה שיהיה טפל הסמוך לכרך מדין ^{לפני החכמה} טפילות לפרזים.

ועל כן נראה דמה שנקטו הריטב"א והרשב"א שהכרך הוא מגן בעת צרה אינו עיקר סיבת הטפילות של הסמוך לכרך, אלא עיקר הטעם הוא משום שקרוב אליו והם שותפים יחד בענייניהם חשיב הסמוך לו כטפל אליו, ורק לדוגמה בעלמא נקטו הראשונים שבעת צרה ג"כ הסמוכים לכרך באים להסתתר בכרך. ובאמת הריטב"א ב, ב ד"ה אלא כ' דכיוון דמגנו בתוך העיר בשעת צרה ומשתתפי לכל מילי כדידהו חשיבי לעניין מקרא מגילה, אמנם בדבריו ג, ב ד"ה אמר כ' רק דמגנו בתוך הכרך. וכן הרשב"א ב, ב ד"ה אלא וג, ב ד"ה הא דאמר לא הזכיר כלל שמשותפים הסמוכים לכרך עם הכרך בענייניהם, אלא רק שמגנו בעת צרה, ויל"ד⁶.

ונראה דסוגיין מק' בפשיטות והא רבי בטבריה הוי, וכבר הרגישו תוס' והריטב"א שמקומו של רבי לא היה בטבריה.

6 והנה יש להוכיח גם דלא בעינן שיהיה בפועל היכי תימצי להיות נסתרים עם הכרך בעת צרה, דהא סמוך ונראה מחד קרא ילפינן, ובדין נראה כ' הרשב"א להדיא דלית ליה שיעורא, ובו לא שייך הטעם שמגן עליהם הכרך. אמנם בלאו הכי ק', דהא נראה שרחוק טובא אין משותפים עם הכרך בשום עניין, ואמאי קוראים עם הכרך בט"ו, ואם נאמר דדווקא סמוך חשיב כמתבטל לכרך אבל נראה הוי גדר אחר, צ"ב היאך ילפינן להו מחד קרא, ובשלמא לריטב"א ולר"ן דין נראה אינו אלא באופן שמשותף עם הכרך בענייניו, אך דברי הרשב"א צ"ב.

ובהאי דינא דנראה כ' הפאת השולחן כלל ג' אות ט"ו שבצפת קורין ב"ד וט"ו מפני שצפת נראית בטבריה, ובקו ראייה אוירי המרחק בין טבריה לצפת הוא כעשרים ק"מ דהיינו חמש פרסאות. והיינו שנקט לעיקר כהרשב"א שאין שיעור לנראה. ולכאורה במרחק כזה אין שום קשר ושייכות בין הערים, וה"ה שבשעת צרה לא יוכלו לברוח אנשי צפת לטבריה הרחוקה כ"כ, וא"כ מבואר דאיכא גדר אחר בדין נראה, וצ"ע.

בטבריה בט"ו משום ציפורי. וא"כ כשם שציפורי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון כדקאמר ר' יוחנן בשמעתין ו, א אמר רקת זו ציפורי ולמה נקרא שמה רקת משום דמידלייא כרקתא דנהרא, ומבואר מדברי ר' יוחנן שציפורי היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, הלכך אמרין שרבי היה בר חמיסר משום קירבתה של ציפורי לטבריה. ואם כנים הדברים מבואר דלא כהשערי זיו, דלטבריה אין דין של סמוכה לכרך משום ^{אחר"ח 1234567}

שיש לה חומה בפני עצמה, אלא באמת ס"ל לרבי שטבריה קורין בט"ו משום שסמוכה לציפורי, והא דלחזקיה מספקא ליה משום שסבר שציפורי לאו חמת היא אלא קטרון כר' ירמיה. וא"כ יש לבאר שר' יוחנן קרא בטבריה בט"ו לאו משום שס"ל שקל הוא שהקלו בקריאתה כהירושלמי, אלא משום שסמוכה לציפורי כרבי. ולפי"ז יהיה דינו של השערי זיו כהירושלמי ודלא כהבבלי, ויל"ע בכל זה.

הרב אריאל אפרים אהרונוב שליט"א

בני ברק

ברין עובר לעשייתן בברכת הטבילה דנדה

[1234567]

ז"ל מושתת על דעת רוב הפוסקים. ואפילו רבינו הביאור הלכה (סי' שכ"ג ד"ה ימלאנו מים) כתב לפום ריהטא, דהמחבר ביו"ד סי' ר' סתם כשיטת רוב הראשונים, וכמעט כולם, דסבירא להו דבכל טבילה מברך קודם הטבילה, לבד מטבילת גר דאכתי גברא לא חזי, עכ"ל. וכאמור כן מפורסם בעוד ספרים, דרוב ככל הראשונים אית להו דמברכת עובר לעשייתן, ורק קצת פוסקים סוברים לברך לאחר מכן.

אבל האמת ניתנת להאמר, כי בהיותי בזה, חקרתי ודרשתי הדק היטב בס"ד בדברי רבותינו הראשונים, ומצאתי דאין פני הדברים כן, אלא כשם שרבו האומרים דמעיקר הדין יש לברך קודם הטבילה, כך ממש רבו ג"כ האומרים כי מדינא יש לברך לאחר הטבילה דוקא, והיא מחלוקת גדולה וסקולה מאד, ובוזה כבר נפתח הפתח הראשון לקיים ולהעמיד מנהגנו, באשר הוא מושתת על דעת רבים מאד מרבותינו הראשונים ז"ל, מה שלא היה מפורסם כל כך עד השתא. מה גם ראיתי בכמה מקומות שלא דקדקו כראוי בביאור השיטות בזה, ובהבנת עומק דברי רבותינו ראשונים כמלאכים ז"ל, ויש שבשוגג החליפו השיטות, וייחסו דברי האחר לזולתו, וכן ע"ז הדרך.

אשר על כן, בדברים דלהלן טרחתי בקיבוץ השיטות ובירורן יפה יפה, ובהעמדת הדברים על תכלית דיוקם בס"ד, למען דעת דברים על בוריים כראוי, ומילתא בטעמא. וזה החלי בעה"ת.

ידוע מה שפסק מרן ז"ל בשו"ע (יו"ד סי' ר'), כי דין עובר לעשייתן נאמר ג"כ בטבילת הנדה, ועל כן כשעומדת בחלוקה תברך אקב"ו על הטבילה, ותפשוט חלוקה ותטבול, ע"כ. אולם מור"ם ז"ל כתב, ויש אומרים שלא תברך עד אחר הטבילה, וכן נוהגין וכו', ע"ש.

ואכן ידוע כי ברבים מקהילות בני ספרד והנמשכים אחריהם, לא נהגו כאופן המבואר בשו"ע, רק הקדימו טבילה לברכה (אלא שמוסיפים לטבול עוד פעם או פעמיים אחר הברכה, ויבואר לקמן בע"ה), כמו שכתבו הרב חיד"א (שיו"ב שבברכ"י יו"ד סי' ר'), והחקרי לב (יו"ד ח"ב סי' ל"א), והחסד לאלפים (חיו"ד סי' ר' אות א'), והבן איש חי (ש"ב שמיני י"ט), וכן מנהג ארץ ישראל כמובא בארץ חיים (יו"ד סי' ר'), וכן כתב באור לציון (ח"א סי' א' וח"ב פ"ו סי' ט"ז) דכן המנהג, יעו"ש.

והנה הרבה יש להאריך ולקיים מנהגנו לברך אחר הטבילה, מכמה אופנים וצדדים. אך העיקר הוא, להודיע כי המנהג מושתת על סברת האומרים כי מדינא דתלמודא ממש יש לברך אחר הטבילה דוקא, וכך התקבל ונקבע לדורות, וכפסק מור"ם ז"ל, וכפי שיבואר בס"ד. (והגם די"א כי המנהג התפשט ע"פ דברי הרב של"ה, לצאת דעת כל הסברות ע"י ב' הטבילות, מ"מ נראה דעיקר המנהג משום דברי מור"ם דוקא, וכפי שיבואר).

ואולם רבים אומרים כי פסק מור"ם ז"ל הינו רק כמקצת פוסקים, בעוד שפסק מרן

א. דעת האומרים דרך גר מברך לאחר טבילה

בפסחים (ז' ע"ב), כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, חוץ מן הטבילה דאכתי גברא לא חזי. תניא נמי הכי, טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אקב"ו על הטבילה, ע"ש. **והנה** רבים מרבותינו הראשונים ז"ל, פירשו דזהו דוקא בטבילת גר בלבד, לפי שאינו יכול לומר וציונו בעודו גוי, ועל זה אמרו גברא לא חזי, אבל שאר חייבי טבילות מברכים קודם הטבילה, כדין כל המצות שמברך עליהם עובר לעשייתן. כן כתבו התוס' בפסחים (ז' ע"ב ד"ה על) בשם רבינו חננאל בשם גאון¹, והתוס' בחולין (קל"ו ע"ב ד"ה כרבי) בשם רב האי גאון, וכן דעת הרי"ף (פסחים ד' ע"א בדפיו), והרמב"ם (ברכות פ"א ה"ו ז'), ורבינו מנוח (על הרמב"ם שם), ורבינו תם בספר הישר (סי' ת"ו), ומייתי לה נמי התם בשם רבינו שמשון, וכ"כ בחידושי הריטב"א לפסחים (ריש ז' ע"ב), וברוקח (סי' שמ"ט), וכן איתא בתשובת

¹²³⁴⁵⁶⁷ח"ח

הגאונים (שערי תשובה סי' ו'), ועוד שם (סי' ר"ב) בשם ר' יצחק בן גיאת, וכן דעת הר"א אב"ד בספר האשכול² (מהדור' אלבעק עמ' 7), וחתנו הראב"ד בספר בעלי הנפש (סוף שער הטבילה), והאור זרוע (ח"א סי' ע"ט) בשם ספר המקצועות, וכן דעת האור זרוע גופיה (ח"ד פסקי ע"ז סי' ר"צ), והרשב"ץ (חידושי ברכות דף נ"ג ע"ב הלכות נט"ו), והראב"ה (ברכות סי' פ"ב), וספר המנהיג (סי' קכ"א, מהד' מוה"ק עמ' תקס"ה), והכל בו (סוף הלכות טבילה), ופסקי ריקאנטי (סי' תקפ"א), וספר הבתים (בית תפלה, שערי ברכה, שער י"ד אות א'). וכן משתמע ועולה מדברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תק"ח). ואף רבינו מנחם (תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש) בספרו צדה לדרך (סוף מאמר ג'), כתב דהאשה חייבת לברך קודם טבילה, ומסתמא קאי בשיטה זו, דחוץ מן הטבילה דפסחים היינו גר בלבד. (וכן אפשר שהיא דעת השבלי הלקט³, ורבינו אשר מלוניל בספר המנהגות⁴).

- 1 הגם דלא מבואר שם בהדיא דבעי עובר לעשייתן, מ"מ מאחר ושאר חייבי טבילות מותרים לברך (כלשון תוס') בטומאה, הרי דזהו גברא חזי, וממילא צריכים לברך עובר לעשייתן כבכל המצות, דמאי שנא.
- 2 לעולם ספר האשכול הוא אך ורק מהדורת אלבעק, אך מהדורת הצב"א (עם נחל אשכול) אינו מקורי, אלא מעשה ידי איזה אחרון שתלה עצמו באילן גדול, והדברים עתיקים. לפיכך אין להתחשב במה שבאשכול מהדורת הצב"א (עמ' 4), שנוי דין זה במחלוקת (ובאחרונה הביא דעת הסוברים לברך לאחר הטבילה), דהוי כמאן דליתא. רק האמת היא דהאשכול סתם כדעת הרי"ף, כמופיע במהדורת אלבעק, ותול"מ.
- 3 בספר שבלי הלקט החלק השני (מהדורת הסגולה, צילום ירושלים תשכ"ט), הנדפס מתוך כת"י, בהלכות נדה (עמ' 167) נאמר בזה"ל, וכשטובלת בליל ח', קודם טבילה, בעודה מלוכשת בחלוקה, מברכת על הטבילה, ע"כ. אולם יש להעיר ממש"כ בספר שבלי הלקט שבידנו (ס"ס קל"ו) בזה"ל, וברכת נט"י יש מברכין אותה לפני נטילה, כדאמר מברך עליהן עובר לעשייתן, ויש מברכין אותה לאחר נטילה, דומיא דטבילה שמברכין אותה לאחר שיטהר, עכ"ל. הרי סתם ואמר דטבילה מברכין אחר שיטהר (ויכול להתפרש היטב ע"פ המבואר לקמן באורך בשיטת רב שרירא גאון וסיעתו, יעו"ש). ואפשר לדחוק דטבילה דקאמר היינו דוקא בגר דגברא לא חזי, וכן בנט"י איירי בגברא דלא חזי, כגון מי שידיו מלוכלכות, אבל הדברים סתומים. ותו רמז לדבר בספר שבה"ל, דברכת הטבילה לבסוף, ממה שכתב בסדר יוה"כ (סי' ש"י) בזה"ל, וצריכין לטהר עצמן ולחוף ולטבול בערב יוה"כ וכו', וחופפין וטובלין כדרך כל חייבי טבילות, ומברכין ברכת הטבילה כדרך כל בעלי תשובה וכו', ע"כ. ומשמע קצת דדברים כסדרם קאמר, חפיפה, טבילה וברכה. ואינו מוכרח.
- 4 וזה לשונו שם (עמ' 20), סדר ברכות כך הוא, ראשונה ענט"י, ומברך לאחר (כ)שיטול, כטבילת גר, דבעליתו הוא מברך על הטבילה, דאכתי גברא לא חזי, דגוי הוא, וכן אכתי לא חזי לברך אם ידיה מלוכלכות, עכ"ל. והנה מינכר דאיכא ט"ס בסיום לשונו, והמגייה שם כתב דמילת אם מיותרת. ולפי זה לא איירי רק בגברא לא חזי, כגר וכמי שידיו מלוכלכות, ומינה דהנדה או מי שידיו נקיות מברכין קודם מעשה. אלא דלפי זה קשה, מהו שסתם ואמר דמברך לאחר שיטול, ומשמע דכל הנוטלים קאמר באין הפרש. ואפשר להציע דאות ד' בתיבת ידיה מיותרת, והכי קאמר, וכן אכתי לא חזי לברך אם ידיה מלוכלכות, ורצונו דאגב זה לא פלוג רבנן

מסגנון דבריו נראה קצת כי נקט כמ"ד קמא, דדוקא גר מברך לאחר טבילה, ע"ש.

והנה מה שזכרו התוס' בפסחים וספר הפרדס הנזכרים לעיל, בשם רבינו חננאל, יעויין לקמן מה שנוסיף לברר עוד בע"ה בדעת רבינו חננאל בזה, וכן נברר ג"כ דעת ר"י (שאמר שאין לגעור בנשים וכו' כמובא בראשונים), ודעת הרא"ש והטור, כי יש בכל זה כמה צדדים ופנים, וכדלקמיה.

אולם לעומת זאת, רבו גם הסוברים כי מה שאמרו (בפסחים שם) חוץ מן הטבילה, היינו כל הטובלים במשמע (וה"ה נדה), ועל כולם מוטל מדינא דתלמודא ומתקנה דרבנן לברך אחר הטבילה דוקא, שלא כשאר המצות שמברך עליהם עובר לעשייתה. (ואפילו אי בעלמא העיקר כדעת הרמב"ם וסיעתו, דעובר לעשייתה הוא לעכובא, וכל מצוה שאין עשייתה קיימת אין מברכין לאחריה, דלא כאו"ז ודעימיה דבדיעבד אפשר לברך לאחר כל מצוה, מ"מ הכא שאני דמעיקר הדין קבעו לברך לאחר טבילה דוקא, וככל שיבואר. כללו של דבר, לא הא בהא תליא⁸).

וכן נראה דנקטו לעיקר כסברת הרי"ף, בחידושי רבינו דוד לפסחים (ז' ע"ב), ורבינו ירוחם (ח"ב דף רכ"ה ע"ג), ופסקי הרי"ף (פסחים ז' ע"ב), ופסקי הרא"ז (פסחים פ"א אות כ"ד), מדזכרו לסברת הרי"ף באחרונה (וכמצויין לקמן דסברא אחרונה עיקר).

ואמנם בספר הפרדס לרבי אשר בן חיים ממונתשון⁵ (שער ט' פ"ה אות ו'), (אשר הוא כידוע חיבור מיוחד לדיני ועניני ברכות), הגם שהביא באחרונה דעת רש"י (ויוזכר להלן) דנדה מברכת לאחר טבילה⁶, מ"מ הלא הקדים שם כי רבינו חננאל, ותוס' דיומא (אינו לפנינו, המעתיק), ורב האי גאון, והרי"ף, ורבינו תם, ורבינו שמשון, כולם פירשו דהיינו גר בלבד דלא חזי וכו', אבל שאר חייבי טבילות מברכים עובר לעשייתה יעו"ש, ומסתברא דכן עיקר בעיניו.

וכמו כן בספר מצות זמניות⁷ (סוף שער י', עמ' תק"ל מהדו' הרב בלוי), האמנם דהביא באחרונה דברי האומר שאין לחלק בין נדה וגר (וכפי שעוד יבואר לקמן), אבל מ"מ

- וקבעו לכולם לברך לאחר נטילה (וכשיטת הראשונים דלקמן). וכן בטבילה, כונתו דאגב גר דגברא לא חזי לא פלוג רבנן. אלא דלפי זה דבריו בענין הטבילה סתומים. והבוחר יבחר.
- 5 פה שלישי להרשב"א, יעויין במבוא שם (מהדורת ר"מ הרשלר ירושלים תשמ"ה), שהוא כותב דברים שאמר לו מורו בשם רבו הרשב"א ז"ל, וכן מביא דברים ששמע מפי רבי יהודה בן הרשב"א ז"ל, יעו"ש.
- 6 אמנם יעויין כי הוא ייחס טעם אחר לרש"י, ולא כמופיע טעמו של דבר בפרש"י לפנינו. ועכ"פ טעם זה שזכר בעל הפרדס שם, מופיע בהרבה ראשונים, וכפי שיתבאר להלן בארוכה בע"ה בשיטת רב שרירא גאון וסיעתו.
- 7 לרבי ישראל ב"ר יוסף (מטולטולה), תלמיד הרא"ש, ואחי בעל ספר יסוד עולם. וכבר כתב עליו אחיו בספרו יסוד עולם (מאמר ד' סוף פרק י"ח) בזה"ל, ובשנת ה' אלפים וס"ה העיר ה' את רוח הרב הגדול ר' אשר ז"ל בר יחיאל ז"ל, לצאת מארץ אשכנז ארץ מולדתו, ובא הוא ובניו ובני ביתו בטולטולה להאיר את עינינו וכו', ומגדולי תלמידיו כמו כן החביבים אליו, הוא אחי הר"ר ישראל ש"צ שהשכיל בכל מדע וחכמה וכו', ע"ש. ועליו כתב הכס"מ (כלאים פ"ו ה"ב) שהרא"ש בקשו להכריע במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, וזה לשון הכס"מ, ומצאתי כתוב ששאל הרא"ש את הר"ר ישראל שהיה חכם בחכמות על דברי מי יש לסמוך וכו', ע"ש. ובשו"ת הרא"ש (כלל ד' אות י') מובא פסק ארוך מהרא"ש, ועליו חתומים כמה חכמים, וביניהם ישראל ברבי יוסף נ"ע, הוא רבי ישראל הנזכר.
- 8 ובכלל, לעצם מחלוקת הרמב"ם והאו"ז אם אפשר לברך לאחר קיום המצוה, אין הדבר מוכרע כי העיקר כסברת הרמב"ם דוקא דאין לברך, אדרבה לי הקטן ישנן כמה אסמכתאות מדברי הב"י, דאית ליה כסברת האו"ז דאפשר לברך, אך לא נאריך כאן. גם ידוע כי החכם רבי אברהם טריויש צרפתי זצ"ל, בן דורו של מרן הב"י זצ"ל, כתב ספר מיוחד בענינים אלו הנקרא ברכת אברהם (ויניציאה שי"ב), ויסד אחד מעמודיו להכריח באורך דהעיקר כסברת האו"ז דוקא, דלא כהרמב"ם. והנה שר המסכים לספר זה הוא מרן הב"י בעצמו, ומתוך דבריו בזה"ל, צדק ילין בה, ולא ימוש מרחובה תורת אמת, פסקים מתוקים מזוקקים שבעתים וכו', ע"ש.

^{המקור התלמודי}
ומכאן ואילך נפרט השיטות בס"ד (בצירוף כמה ביאורים נחוצים).

ב. דברי האומרים דאגב גר או בעל קרי לא פלוג רבנן בטבילות

דברכות, מתקנה דרבנן כל הטובלים מברכים לאחר מעשה דוקא, ולא פלוג רבנן בברכת הטבילה, לא נחלקו אלא בביאור ההוא גברא ולא חזי, שהוא הסיבה הראשונה דתיקנו כן לכל הטובלים.

הנה רש"י בפסחים שם פירש, דגברא לא חזי היינו בעל קרי, דאסור בד"ת ובברכות (והבין דקאי קודם ביטול תקנת עזרא), ואגב בעל קרי תיקנו בכל הטבילות ברכת לבסוף, ולא פלוג רבנן. והתוס' בברכות (נ"א ע"א ד"ה מעיקרא), הבינו דקאי אחר ביטול תקנת עזרא, דבעל קרי מותר לברך, ועל כן פירשו דגברא לא חזי היינו גר, דאין יכול לומר וציונו, ואגב גר תיקנו בכל הטבילות לברך לאחר הטבילה, ולא פלוג רבנן.

הצד השווה שבהם, דבין לרש"י ובין להתוס'

והנה בתוס' רבינו יהודה שירליאון⁹ לברכות (נ"א ע"א), הסכים עם כל דברי רש"י הנ"ל. ואילו אחרים כתבו כדברי התוס' דברכות הנ"ל, ואלו הם, הנמוקי יוסף לברכות (נ"א ע"א), והסמ"ג (עשה ז"ך דף קי"ד ע"ג), ומייתי לה ג"כ בשם רבינו חננאל (ויבורר לקמן אי"ה), וכ"כ בפירוש התפלות לרבינו יהודה ב"ר יקר (ח"ב בברכת ענט"י דשחר), ובפסקי בעל התרומה שהעתיק בעל הכל בו¹⁰ (הלכות ברכת הריח בהתחלה), ובחידושי תלמיד הרשב"א לפסחים¹¹ (ז' ע"ב). וכן איתא במנהגי מהרי"ל

- והמחבר עצמו כתב שם לפני ההסכמות בזה"ל, והשבחים אשר כתבו עלי איני כדאי ידעתי, אך נכתבו להודיע כי הם מסכימים לדעתי, עכ"ל. הן אמת דאין לדעת בבירור אם כך אמרו לו פה אל פה, או שכתב זה מהרהורי לבו. עכ"פ יש מכל זה אסמכתא לדעת מרן הב"י בנידון זה, ויעויין עוד.
- 9 היה תלמידו של ר"י מבעלי התוס' (כיעויין בתוס' רבינו יהודה לברכות י"א ע"ב ד"ה משקרא, שהעתיק מכתב רבו בענין הפסק בברכת התורה וברכת לישב בסוכה, ובעל המכתב מספר גם שדן בזה עם ר"ת, והנה בכל הראשונים מפורסם הדבר בשם תשובת ר"י, ושדן בזה עם ר"ת, כגון בתוס' לברכות י"א ע"ב ד"ה שכבר, וברא"ש לברכות פ"א סי' י"ג, ובתשובת מהר"ם מרוטנבורג שבשור"ת הרשב"א ח"א סי' תתנ"א, ובעוד מקומות). גם היה רבינו יהודה שירליאון רבו של האור זרוע, כנזכר באו"ד בעשרות מקומות, ואחת מהנה בהלכות סעודה (סי' ר"ז), ואף תוספותיו שלפניו היו לפני האו"ד כיעויין בהנ"ל. וכמו כן היה רבו של הסמ"ג (כנזכר בסמ"ג בכמה מקומות מהם סוף לאו ס"ט). ועוד נתברר לי בס"ד, כי מלבד האו"ד, כך היה לפני שאר רבותינו הראשונים תוספות רבינו יהודה הנזכר, וכמו שמוכח למעין בחידושי הרשב"א לברכות שנמשך רבות אחריו, ובד"כ כונתו אליו כל אימת שהוא מזכיר תוס'. וכמו כן הרא"ש בתוספותיו לברכות, ואף בפסקיו, נמשך אחר תוס' רבינו יהודה. וכן תלמידי רבינו יונה על הרי"ף דברכות, פעמים שזכרו לרבני צרפת, ואינו אלא בתוס' רבינו יהודה. וכן בפסקי התוס' לברכות, יש שהם מתוס' רבינו יהודה (והמגיחים ציינו לתוס' רי"ח, והכונה לתוס' רבינו יהודה הלז, אשר בדפוס ישן קראוהו תוס' רבינו יהודה החסיד, ואין להחליפו בבעל ספר חסידים). ועוד לבי אומר לי, כי ר"י הנזכר בטור (או"ח סי' ר"ב) בענין גרעיני הפרי, הוא הוא רבינו יהודה הלז, כיעויין שם היטב בכל הענין. וקרוב מאד לודאי כי התוס' העיקרי לברכות שהיה לפני הראשונים, הוא תוס' רבינו יהודה שירליאון. וצריך עוד לעיין ולקבוע מסמרות, וכאן רשמתי למזכרת.
- 10 הנה בספר הכל בו (קרוב לסופו, סימן קמ"ה), העתיק פסקים מהרב בעל התרומה ז"ל, כמו שציין שם. ונראה דפסקים אלו נמשכים עד אחר הסוד לענין ציצית (במהדורת לבוב הנפוצה הוא מדף ק' ע"ד עד דף ק"ז ע"ג), שכן בסיום סוד הציצית הלז כתב בעל הכל בו בזה"ל, תם סוד ענין ציצית להרב גדול בעל התרומה. הוי אומר שכל המובא עד כה (כולל כנראה גם תשובות הגאונים שבסוף דיני נדה שם, וכן כולל דיני מקוה מרבינו פרץ) הכל הוא מאת בעל התרומה שהעתיק בעל הכל בו.
- 11 ואולם דבר פלא הוא מה שכתב בזה"ל, ומ"מ דעת רבינו תם ז"ל דכל חייבי טבילות טובלין ואח"כ מברכין, ומשום דכיון דבטבילת גר לא אפשר בלאו הכי, תקנו כן בכל הטבילות וכו', ע"ש עוד. והוא פלאי דייחס זה לר"ת, והדבר מפורסם בראשונים כי ר"ת ציוה לגעור בנשים ולפרסם דיש לברך קודם טבילה דוקא וכו', ועוד נזכיר מזה להלן בע"ה, ואולי יש איזה ט"ס בדברים, וצריך תלמוד.

(הל' נדה אות י"א) בזה"ל, בת מהר"י סג"ל העידה לפי תומה, שאביה ציוה עליה לברך כשלבשה בגדיה אחר טבילתה, ע"כ. והרואה בשו"ת מהר"ל החדשות (סי' א' ד"ה אמנם כתבתי), יבין דהיינו משום דלא פלוג רבנן אגב טבילת גר, יעו"ש. (ומה שהצריכה מהר"ל לעלות וללבוש, זהו כדברי הרמ"א [יו"ד ס' ר'], ובעיקר כסברת הדרישה [שם], ואכ"מ להאריך בזה).

גם בטור (יו"ד סי' ר') מיתתי הכי בשם בה"ג, דיש לה לברך אחר הטבילה, ומתוך דברי הטור נראה דטעמו של בה"ג הוא כהתוס' דברכות הנ"ל, דאגב טבילת גר שאינו יכול לברך אלא לאחר טבילה תיקנו כן בכל הטבילות, ע"ש. הגם דבבה"ג שלפנינו כתוב הדין בסתם בלא טעם (וראה לקמן שיבוארו עוד כמה טעמים לדין זה), וזה לשון בה"ג, וכד סלקא מטבילה מחייבא לברוכי, דתניא טבל ועלה בעליתו אומר ברוך אקב"ו על הטבילה, ע"כ. וכנראה דהטור הבין כי טעמו של בה"ג כהנ"ל. (ואולי יתכן שהיה לפנינו נוסחא אחרת בבה"ג עם מילתא בטעמא, וכפי שידוע שהיו כמה נוסחאות בספר זה, וראשון נראה לי עיקר).

ועוד נראה ברור מאד, דהרמב"ן בחידושי לפסחים (סוף ז' ע"ב), ואחריו נמשך כדרכו הר"ן (על הרי"ף בסוגיא שם), אית להו נמי דבכל הטבילות קבעו לברך לבסוף, דלא פלוג רבנן. שכן כשביאר הרמב"ן בסוגיא שם מטבע לשונות הברכות, הוסיף ואמר בזה"ל, וכן בנטילת ידים מפני שפעמים שפסולות לברכה, קבעוה בעל וקבעוה לאחר מכאן. ונראה לי שהוא בכלל מה שאמרו חוץ מן הטבילה, דהאי נמי זימנין דגברא לא חזי. ורש"י ז"ל פירש בטבילה, דכיון דאיכא טבילה דגברא לא חזי, כגון בעל קרי ומשמשת שפלטה שכבת זרע, תיקנו ככולן שיברך לאחר טבילה. וכן נראה, שהרי ככולן מברך על, מפני שהוא לאחר עשייתן. ודעת רבינו (הרי"ף) והגאונים ז"ל, שלא אמרו אלא באותה טבילה דגברא לא חזי לברכה, אבל לא באחרות. וא"ת א"כ יברך לטבול, י"ל לא רצו להתקין

להם שתי מטבעות, שלא יראה כחלוקה וכו'. ולפי דבריהם כיון דבטלוה השתא לטבילותא, לא משכחת לה ברכה בסוף, כמו שכתב רבינו ז"ל (הרי"ף), עכ"ל הרמב"ן.

וביאור כל דבריו, דבנט"י מאחר ואיכא פעמים דהידיים מטונפות ופסולות לברכה, קבעו לברך לאחר הנטילה (שלא כשאר מצות דבעי עובר לעשייתן), ומשו"ה קבעוה בלשון על נטילת (ולא בלמ"ד, ליטול), שכן בלמ"ד לעולם לא משמע לשעבר, אבל בלשון על איכא נמי משמעות לשון עבר. וא"ת הרי בגמרא לא אמרו אלא חוץ מן הטבילה לברך. י"ל דגם זה דבר שהיה בכלל (וכיו"ב כתב בחידושי מהרש"א בסוגיא שם), שהרי פירשו ואמרו טעמא דגברא לא חזי, וא"כ בנט"י נמי זימנין דגברא לא חזי, כשידיו מטונפות. (ובזה חזרו ונתקיימו דבריו הראשונים של הרמב"ן, דאגב זה תיקנו בכל הנטילות לברך לבסוף, ובלשון על דלשעבר משמע). וכאן הוסיף הרמב"ן, דרש"י פירש בטבילה, דאגב גברא דלא חזי, דהיינו בעל קרי וכד', תיקנו ככולם שיברך אחר הטבילה, וכן נראה, שהרי ככולן מברך על, מפני שהוא לאחר עשייתן, ע"כ. הרי בהדיא דהרמב"ן נעשה חבר לרש"י בפירושו, ומסכים הולך עמו, ואמר במפורש דכן נראה, שהרי בכל הטבילות מברכים בלשון על, מפני שהוא לאחר עשייתן, ממש ככל שפירש הרמב"ן בנטילת ידים, ויסוד אחד לדברי שניהם. ומה שהמשיך הרמב"ן דדעת הרי"ף והגאונים וכו', הוא על מנת ליישב אף לפי שיטתם (דלית להו לא פלוג), דלמה א"כ שאר הטובלים דמברכים עובר לעשייתן, אינם מברכים בלשון ליטבול, וי"ל דלא חילקו בנוסח הברכה. אבל העיקר לדעתו כפרש"י דאמרינן לא פלוג, דלפ"ז א"ש טפי לשון על הטבילה, דכל הטובלים מברכים לאחר עשייתן, ממש ככל שהקדים ואמר הרמב"ן מדנפשיה גבי נט"י, וכבר אמרנו דיסוד אחד לשניהם.

ומינה, נמי לדברי הר"ן (על הרי"ף) שם, שכל דבריו נובעים מהרמב"ן הנ"ל, ואף הוא נמשך אחר לשון הרמב"ן דמיתתי לפרש"י, וכתב